

KIBRIS SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI - 2

Kıbrıs'ın Fethi ve Hala Sultan

Editörler:

İsmail Güleç / Haşim Şahin

KISBU
KIBRIS
SOSYAL BİLİMLER
ÜNİVERSİTESİ

Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi Yayınları

Kıbrıs'ın Fethi ve Hala Sultan
Editörler: İsmail Güleç & Haşim Şahin

Birinci Baskı: Nisan 2017
ISBN 978-605-63718-4-4

Baskı Hazırlık: Çelebi Şenel

Kapak: Fatih Durmuş

Baskı

Ayhan Matbaası

Mahmutbey Mah. Deve Kaldırımı Cad.
Gelincik Sok. No: 6 K 3 Bağcılar İstanbul
Tel: +90 (212) 445 3238
e-mail: info@ayhanmatbaa.net

Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi

Haspolat Kavşağı Lefkoşa KKTC

Tel: +90 (392) 233 5522

e-mail: info@kisbu.edu.tr

web: www.kisbu.edu.tr

T.C. BAŞBAKANLIK
YURTDIŞI TÜRKLER
VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

Bu kitap Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından desteklenen proje kapsamında hazırlanmış ve yayınlanmıştır.

KIBRIS TEMETTUAT VE NÜFUS DEFTERLERİNE GÖRE
XIX. YÜZYIL ORTALARINDA HALA SULTAN TEKKESİ
(1830-1857)

—•—
Mehmet DEMİRYÜREK*

Giriş

1958 yılında Kıbrıs'a seyahat eden Mehmet Işıklı Hala Sultan Tekkesi ile izlenimlerini şöyle tasvir etmektedir:

“Beş Mayıs 1958 günü dört motörlü Kıbrıs uçağıyle İstanbul'dan hareketimizden üç saat sonra Lefkoşe hava alanına inmiş bulunduk. Askerî gümrükten geçtikten sonra bizi bekleyenlere kavuştuk (...) Larnaka'da Hala Sultan adanın sembolü gibidir. Yerli ve yabancının, tabir caizse, bütün alemin uğrak yeridir. Adaya adım atar atmaz sorduğum bu muhterem hatundu. Lefkoşe'den 30 mil mesâfede Larnaka kazası civarındadır, dediler. Sahih-i Buharî ve birçok hadis kitaplarında zikri geçen Ümmü Haram rahyallü anha burada Hala Sultan diye meşhurdur. Sahih-i Buharî Hala Sultan'dan şöyle bahseder: Resulullah Efendimizin süt teyzesi idi. Efendimiz bu hatunu ara sıra ziyaret eder, o da kendisine efendimizin sevdiği yemekleri pişirir, ikram eder, başını yıkar, saçını tarardı. Gene bir gün bu muhterem hatunun evinde istirahat halinde iken uyudu ve uyanınca da çok sevinçli idi. Sebebi sorulduğunda: “Hani padişahlar vardır ya, işte onların tahtlarına kuruldukları gibi benim ümmetimden bazıları gemilerine kurulmuşlar, cezireleri fethederlerken gördüm, onların ind-i ilâhindeki itibarları

* Prof. Dr., Hitit Üniversitesi, mehmetdmryrk@gmail.com

beni güldürdü” buyurmuşlardır. Ümmü Haram RD anha: Ya Resulullah, dua buyurun, ben de onların içinde bulunayım, demiş ve Resullullahın duasına mazhar olmuşlar.”¹

Konuya dair çok daha eski bir kaynak olan El-Belâzurî'ye göre “*Birinci Kıbrıs seferinde, Milhan kızı Ümmü Haram, kocası Ubâde b. Es-Sâmit ile bu gazaya iştirak etti. Müslümanlar Kıbrıs'a vardıklarında Ümmü Haram gemiden çıktı; binmesi için kendisine bir binek hayvanı getirildi. Hayvan tökezledi ve Ümmü Haram'ın ölümüne sebep oldu. Onun Kabri Kıbrıs'tadır ve 'Salih Kadın Türbesi' diye bilinir.*”²

Lárnaka'daki Hala Sultan tekkesi/Türbesi adaya uğrayan yabancı seyyahların da dikkatini çekmişti. Görebildiğimiz kadarıyla bu türbeden bahseden ilk Avrupalı seyyah 1683 yılında adaya gelen Cornelis Van Bruyn'dur. Seyahatnamesinde, Tuzla yakınlarında bir cami bulunduğunu, Türklerin burada Hz. Peygamberin annesi Mina'nın mezarının bulunduğuna inandıklarını, mezarın üç büyük taşla çevrili olduğunu, bu taşların ikisinin dikey, üçüncüsünün ise onların üzerine yatay şekilde konulmuş halde durduğunu, yazmıştır. ³ 1720 yılında Kıbrıs'a gelen seyyah Heyman⁴ ve 1738 yılında Kıbrıs'a uğrayan seyyah Pococke⁵ da Hala Sultan tekkesinden bahsetmişlerdir.

1. Hala Sultan Tekkesi Hakkında Yapılmış Araştırmalar

Hala Sultan Tekkesi hakkında birçok çalışma mevcuttur. Bunların içinde en ayrıntılı olanı Mehmet Bahadır'ın kitabıdır.⁶ Kitabın özellikle “*Batılı Kaynaklarda Hala Sultan, Rum Kaynaklarında Hala Sultan*” adlı bölümleri

- 1 Mehmet Işıklı, “Kıbrıs Seyahatı”, *Sebilürreşad*, Cilt:11, Sayı 273, 1958, s.364-365. Benzer bir anlam için bkz. Mehmet Bahadır, *İslâm Fatihleri Kıbrıs'ta*, Çetin Matbaacılık, Ankara 2013, s.98-99.
- 2 El-Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, (Çev. Mustafa Fayda), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.220.
- 3 Claude Delaval Cobham, “Van Bruyn”, *Excerta Cypria: Metarials for A History of Cyprus*, Cambridge University Press, Cambridge 1908, Kraus Reprint Co. New York 1969, s.240; George Jeffery, *Historic Monuments of Cyprus*, Printed By William Archer, Government Printer, At the Government Printing Office, Nicosia 1918, s.184.
- 4 “Öte tarafta kutsallaştırılmış bir Türk prensesinin mezarı bulunmaktadır. Müslümanlar burayı ziyaret etmektedirler.” Claude Delaval Cobham, a.g.e., s.250.
- 5 “Bu göllerin batısında içinde sadece dervişlerin bulunduğu küçük bir Türk tekkesi vardır. Burada Müslümanlar tarafından büyük saygı duyulan bir de bir mezar bulunmaktadır. Söylediklerine göre bu mezarda Muhammed'in kızı Fatma'nın evlatlığı gömülmüştür.” Claude Delaval Cobham, a.g.e., s.253.
- 6 Mehmet Bahadır, a.g.e., s.97-139.

tekke hakkında bilgi veren birçok kaynağın eleştirisinin yapıldığı önemli bölümlerdir.⁷ Bu konudaki bir başka çalışma Harid Fedai'nin kısa bir yazısıdır. 1845 yılında külliyenin tamiri için şair Handî tarafından düşünülen tarihin ele alındığı bu yazı özellikle yabancı sanat tarihçisi ve arkeologların çalışmalarının dipnot olarak verilmiş olması açısından da önemlidir.⁸ Hür Mahmut Yücer⁹ ile Hüseyin Algül'ün¹⁰ sunduğu bildirilerde de konuya değinilmiştir. Hür Mahmut Yücer'in çalışması konuya önemli katkılar yaparken, örneğin 1692 yılındaki Şeyh İbrahim adlı bir türbedardan bahsetmesi önemlidir. Hüseyin Algül'ün bildirisi ise genel olarak bu konuda daha ortaya konulmuş bilgileri tekrarlamaktan ibarettir. M. Taha Tanman'ın Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde yayımlanan "Hala Sultan Tekkesi" adlı çalışmasında tekkenin tarihi hakkında bilgi verilmiş ve Oktay Aslanapa ve Semavi Eyice gibi Türk sanat tarihçilerinin konuyla ilgili çalışmaları değerlendirilmiştir.¹¹ Tanman bu çalışmasında "*Osmanlılar Kıbrıs'ı fethedince (1571) kabri ihya edilmiş ve 1760'da üzerine Şeyh Hasan tarafından türbe inşa edilmiştir. Türbenin çevresinde, 1795'te Kıbrıs Muhassılı Silahdar Kaptanbaşı Mustafa Ağa tarafından şadırvan, 1797'de tekke, 1818'de Kıbrıs Muhassılı Seyyid Mehmet Emin Efendi tarafından cami yaptırılmak suretiyle küçük bir külliye teşekkül etmiştir*"¹² derken; Tom Siclair "The Monuments of Larnaca" adlı makalesinde buraya ilk gömülen kişinin muhtemelen bir Hristiyan azizi olduğunu, Osmanlı fethinden kısa bir süre sonra bu mezarın Hala Sultan'a atfedildiğini, 1658'de bir türbedarın olduğunu ve isminin bilindiğini (ama ismini vermiyor), caminin muhtemelen 1683'te yapıldığını fakat bugünkü yapıların 18. Yüzyılda inşa edilmeye başlandığını belirterek yeni türbenin 1760-61'de, şadırvanın 1796-97'de, misafirlerin kaldığı

7 Mehmet Bahadır, a.g.e., s.125-128 ve s.128-135.

8 Harid Fedai, "Larnaka'da Bir Tamir Bir Tarih", *Histories of Ottoman Larnaca*, (Eds. Evangelia Balta, Theoharis Stavrides, Ioannis Theocharides), The Isis Press, İstanbul 2012, s.433.

9 Hür Mahmut Yücer, "Kıbrıs'ta Bir Halidi-Ziyâi: Hala Sultan Türbedarı Ünyeli Musa Kâzım Efendi", *Osmanlı Döneminde Kıbrıs*, (Ed:Mehmet Mahfuz Söylemez, İbrahim Çapak, Halil Ortakçı), Bağcılar Belediyesi yayını, İstanbul 2016, s.352-374.

10 Hüseyin Algül, "Hala Sultan'ın şahsiyeti ve Kıbrıslı Türkler Üzerindeki Etkisi", *Osmanlı Döneminde Kıbrıs*, (Ed:Mehmet Mahfuz Söylemez, İbrahim Apak, Halil Ortakçı), Bağcılar Belediyesi yayını, İstanbul 2016, s.442-451.

11 M. Baha Tanman, "Hala Sultan Tekkesi", *TDVİA*, cilt.15, İstanbul 1998, s.225-227.

12 M. Baha Tanman, a.g.e., s. 225. Bu bilgi başka yayınlarda da böyledir. Örneğin bkz. *Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Kıbrıs Türk Federe Devleti Eğitim, Gençlik ve Kültür ve Spor Bakanlığı Eski eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü Yayını, Lefkoşa 1982, s.22; Oktay Aslanapa, *Kıbrıs'ta Türk Eserleri* (basım yeri ve tarihi yok).

odaların 1813'te yapıldığını, bugünkü caminin ise 1817'de inşa edildiğini yazmaktadır.¹³ Tuncer Bağışkan'ın *Kıbrıs'ta Osmanlı-Türk eserleri* adlı kitabında da Hala Sultan Tekkesi konusuna yer verilmektedir.¹⁴ Tekke hakkında genellikle bilinen bilgiler kapsamlı olarak tekrar edilmiş, ancak tekkenin XIX. yüzyıldaki nüfusu ve mali kaynakları hakkında bilgi verilmemiştir. Ahmet Gazioğlu ise Seyyah Abbe Mariti'nin 1760'lardaki Kıbrıs'ı anlatan seyahatnamesinde yer alan bilgileri vermekte, Harry Luke'ın türbedeki üç taşla ilgili verdiği efsanevi anlatımı tekrarlamakta ve külliyedeki türbe ve caminin sanatsal yönlerinden bahsetmektedir.¹⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi tarafından yayımlanan *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs* adlı çalışmada ise sadece Kıbrıs Nüfus defterlerine dayanılarak H. 1246'da (M.1831) külliyyede 20 Müslümanın yaşadığı ifade edilmiş, H.1248 (M. 1833-34) yılına ait Kıbrıs Temettuat defterlerinden hareketle de dergâhın sahip olduğu mal ve mülkün "4 hane, 16 dükkân, 2 hamam, 1 mandıra ve 1687 dönüm" araziden oluştuğu belirtilmiştir.¹⁶

Hala Sultan Tekkesi/Türbesi hakkında yapılan ve yukarıda bazıları değerlendirilen çalışmaların hiçbirisinde, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüne yayımlanan *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs* adlı kitap hariç, Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri ve Kıbrıs Şer'îye Sicilleri kaynak olarak kullanılmamış, tekkenin vakıfları, mütevellileri, şeyhleri ve türbedarları gibi konular üzerinde durulmamıştır. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan eserde ise külliyenin nüfusu ve mali durumu hakkında sadece bazı rakamlar verilmiş, ayrıntıya inilmemiştir. Bu nedenle çalışmamızda Başbakanlık Osmanlı Kıbrıs Nüfus Defterleri, Kıbrıs Temettuat Defterleri ile Kıbrıs Şer'îye Sicilleri kaynak olarak kullanılarak Hala Sultan Tekkesi'nin XIX. yüzyıl ortalarında sahip olduğu mal ve mülkü ele alınacak, böylece tekke tarihinin bilinmeyen yönleri açığa çıkarılmış olacaktır.

13 Tom Sinclair, "The Monuments of Larnaca", *Histories of Ottoman Larnaca*, (Eds. Evangelia Balta, Theoharis Stavrides, Ioannis Theocharides), The Isis Press, İstanbul 2012, s.428.

14 Tuncer Bağışkan, *Kıbrıs'ta Osmanlı Türk Eserleri*, Kuzey Kıbrıs Müze Dostları Derneği Yayını, Lefkoşa 2005, s.35-56.

15 Ahmet Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler 1570-1878*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Lefkoşa 2000, s.418-422.

16 *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No:43, Ankara 2000, s.120 ve 164.

2. XVII. Yüzyıl Sonlarında Hala Sultan Türbesi/Tekkesi

Hala Sultan (Ümmül Haram) ile ilgili bilgi veren yayımlanmış kaynaklar genellikle Kıbrıs'ın Osmanlılar tarafından fethinden sonra Hala Sultan'ın mezarının ihya edildiğini¹⁷ 1760 yılında Şeyh Hasan Efendi tarafından bir türbe yaptırıldığı, 1795'te Kıbrıs Muhassılı Silahtar Mustafa Ağa tarafından bir Şadırvan yaptırıldığı, 1797'de bir tekke ve 1817 yılında da Kıbrıs Muhassılı Seyyid Mehmet Emin Efendi tarafından bir cami yaptırıldığını belirtirler.¹⁸ Kıbrıs'ın fethinin 1571 yılında tamamlandığı ve 1760 yılında Şeyh Hasan Efendi tarafından bir türbe yaptırıldığı şeklindeki bilgi düşünülrse 1571-1760 yılları arasındaki yaklaşık 190 yıllık dönemde türbenin/tekkenin ne halde olduğu sorulmaya değer bir soru olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu 190 yıllık dönem hakkında bilgi veren sadece Tom Sinclair'dir. Ona göre buraya ilk gömülen kişi muhtemelen Hristiyan bir azizdi ve fetihten sonra bu mezar Hala Sultan'a atfedilmiştir. 1658'e kadar bir türbe vardı. Sinclair ayrıca 1658-1661 yılları arasındaki türbedarın isminin bilindiğini (ama kendisi bu ismi vermiyor), caminin muhtemelen 1683'te yapıldığını, bugünkü yapıların 18. Yüzyılda ortaya çıktığını ve 1716-17 yıllarında tekke için vakıf kurulduğunu belirtmekte ve türbenin sonraki durumu hakkında diğer yayımlanmış kaynakların verdiği bilgileri tekrar etmektedir.¹⁹ 1571-1760 yılları arasındaki dönem için bilgi veren seyyah Cornelis Van Bruyn, seyahatnamesinde 1683 yılında Tuzla yakınlarında bir cami bulunduğunu, Türklerin burada Hz. Peygamberin annesi Mina'nın mezarının bulunduğu inandıklarını belirtmektedir.²⁰ Dolayısıyla 1683 yılında burada bir türbe ve cami bulunuyordu.

3. XVIII. Yüzyıl Ortalarında Hala Sultan Tekkesinin Tamiri

1744 yılında Hala Sultan türbesinin tamire ihtiyacı olduğu hissedilmiş ve tamir edilmeye başlanmıştır. H.1157 (M.1744) tarihinde başlayan tamir çalışmaları evâhir-i Cemaziyelevvel 1163 (27 Nisan-7 Mayıs 1750) tarihine kadar sürmüştür. Tamirat işlemi ile 1744-1750 yılları arasında yapılan diğer harcamalar Mütevelli Kaymakamı Es-seyyid İsmail Efendi'nin gözetim

17 Osmanlı öncesi için Hüseyin Algül, Osman Turan'a atfen, 1174 yılında Herevî'nin Kıbrıs'ı ziyaret ettiği ve bu seyahat sırasında Ümmül Haram'ın mezarını gördüğünü *Kitabu'z-Ziyaret* adlı eserinde belirtmiştir, demektedir.

18 Bkz. Tanman, Yücer, Algül vb. çalışmaları. Bkz. Algül, a.g.e., 449.

19 Bkz. Tom Sinclair, a.g.e.

20 Claude Delaval Cobham, "Van Bruyn", a.g.e., s.240.

ve denetiminde gerçekleştirilerek yapılan harcamalar kayıt altına alınmıştır. Söz konusu kayıta türbenin tamiri dışındaki harcamalara da yer verilmiştir. Örneğin Lefkoşa'da bulunan ve tekke vakfına ait olan kesimhanenin tamiri için kasapbaşı aracılığıyla toplam 8.5 kuruş harcanmıştır. Benzer şekilde yine Lefkoşa'da bulunan ve tekke vakfına ait olan mumhane tamiri için de 40 kuruş sarf olunmuştur. Bunlardan başka tekke vakfından olan berber dükkânının yıkılıp yeniden inşası için 50 kuruş, tekke şeyhi aracılığıyla alınan bir adet öküz için de 36 kuruş harcanmıştır. Zaviye ve müştemilatı dahil harcanan para toplam 945 kuruştur.²¹

4. XIX. Yüzyılda Hala Sultan Tekkesi'nin Nüfusu

Hala Sultan Tekkesi'nin kesin olarak faaliyette olduğu tespit edilen 1692 yılından başlayarak XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk nüfus sayımının gerçekleştirildiği 1830-31 yıllarına kadar geçen zamanda tekke de yaşayan insanlar hakkında ayrıntılı bilgilere sahip değiliz. Muhtemelen şeyh ve ailesi orada yaşıyordu. Bununla birlikte 1830-1831 nüfus sayımında Hala Sultan Tekkesi sakinleri de sayılmışlardır. 40 numaralı Kıbrıs nüfus defterinde Hala Sultan Tekkesi "*Tuzla Kazası Kurbünde Kain Hala Sultan Efendimizin Türbe-i Saadetlerinde Olan Huddâm*" başlığıyla kaydedilen kısımda türbede ikamet eden 20 kişinin isim ve özellikleri yazılmıştır.²²

Evâhir-i Rebiülahir 1246 (Ekim 1830) tarihli defter kaydına göre Hala Sultan Türbesi'sinin "şeyhi" "Hüseyn bin İbrahim Efendi" idi ve 27 yaşındaydı. Şeyhin "Mehmet (1 yaşında)" adında bir oğlu ile "Mustafa (31 yaşında) ve İsmail (20 yaşında) iki de kardeşi bulunuyordu. Bunlara ilave olarak şeyhin "Selim (17 yaşında)" adlı bir de "gulâm"ı (kölesi) ile "Hacı Bekir bin Mustafa (yaşı yazılmamış) adlı bir adet "huddamı" (hizmetkârı) vardı. Huddam Hacı Bekir'in 5 yaşında "Mustafa" adlı bir de oğlu bulunuyordu. Türbedeki bir başka görevli ise 25 yaşındaki "Müezzin Hasan bin Abdullah" idi. Müezzin Hasan'ın 23 yaşındaki "Ahmet" adlı kardeşi de türbede ikamet edenler arasındaydı. Türbedeki bu görevliler ve aileleri dışında bir "meczub" ile yaş dışında başka özellikleri belirtilmeyen 10 kişi daha ikamet ediyordu.

21 KŞS, Defter No:16, s.169.

22 BOA, Tasnifin Kodu: TŞ.KB.d., Gümlük No:40, s.118. Başbakanlık Osmanlı Arşivi tarafından yayımlanan *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs* adlı eserde de ayrıntıya girilmeden tekkede 20 Müslümanın yaşadığı belirtilmiştir. Bkz. *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, s.120.

H.1258 (M.1842) yılında tekrarlanan nüfus sayımında ise tekkede yaşayan sadece 10 kişi deftere “*Sahabe-i Kiramdan Ümmül Haram binti Milhan (...) Hazretlerinin Tekye-i şeriflerinde İkâmet-nişîn-i Hidmet Olan Kesânın Mikdarını Mübeyyin Tahrir Defteridir*” başlığıyla kaydedilmiştir.²³ Yaklaşık 12 yıl öncesine göre tekkenin nüfusu 10 kişi (%50) azalmış görünmektedir. Bu sayımda kişilerin yaşları yanında fiziksel özellikleri de kaydedilmiştir. 1842 yılında Hala Sultan Tekkesi “şeyhi” “Şeyh Hüseyin Efendi bin Eşşeyh Hacı İbrahim Efendi” olup 35 yaşındaydı. Her ne kadar şeyh Hüseyin Efendi “Şeyh Hacı İbrahim Efendi”nin oğlu gibi görünüyorsa da buradaki “Şeyh İbrahim Efendi” büyük bir ihtimalle 12 yıl öncesinin tekke şeyhi İbrahim Efendi değildir. Çünkü 12 yıl önceki kayıta Şeyh İbrahim’in Hüseyin adlı bir oğlu olduğuna dair kayıt yoktur. 1842 yılında Hala Sultan Tekkesi şeyhi olan Şeyh Hüseyin Efendi “orta boylu ve sarı sakallı” bir zât idi. Şeyh Hüseyin Efendi’nin 3 yaşında “Mehmet Akil Efendi” adlı bir oğlu ile biri 22 yaşında ve zenci diğeri zenci olmayan 40 yaşında iki “gulâmi” (kölesi) bulunuyordu. Bunlara ilave olarak şeyhin 25 yaşında “kısa boylu ve kara sakallı” Mustafa bin Türk adlı bir adamı vardı. Tekkedeki ikinci resmî görevli “İmam ve Hatiplik” hizmetini ifa eden 30 yaşındaki “uzun boylu ve sarı sakallı” olan Ahmed Efendi bin Eşşeyh Mehmed Efendi idi. İmam ve Hatip Ahmed Efendi’nin Mehmed Efendi adlı 7 yaşında bir de oğlu vardı. Tekkede ayrıca 75 yaşında Reyhan adlı bir “meczub” ile 2 kişi daha ikamet ediyordu.

Aradan iki yıl geçtikten sonra H. 1260 (M. 1844) yılında yeni bir nüfus sayımı yapılmış ve tekkedekiler yeniden sayılmıştır. “*Ümmül Haram binti Milhan (...) Hazretlerinin Han-kâh-ı Şerifleri*” başlığıyla kaydedilen defterde 14 kişi yazılmıştır. Kaydın altındaki “tüvana (Güçlü kuvvetli) 8, Sabi (Çocuk) 3 ve Müsinn (Yaşlı) 3” şeklinde bir de sınıflama yapıldığı görülmektedir. 1844 yılı nüfus kaydına göre tekkenin şeyhi değişmemiştir. “Orta boylu, kır sakallı olarak” kaydedilen “Şeyh Hüseyin Efendi bin Hacı İbrahim Efendi”nin şeyhliği devam etmektedir. Ama 2 yıl önce “35” yaşında olarak kaydedilen şeyh, 2 yıl sonra “47” yaşında olarak kaydedilmiştir. Şeyhin oğlu Mehmet Akil Efendi de, 2 yıl önce “3” yaşında olarak, 2 yıl sonra ise “10” yaşında olarak kaydedilmiştir. 1844 yılı kaydında şeyhin 3 yaşında olduğu belirtilen Mustafa adlı bir oğlu daha vardır. Şeyhin

23 BOA, Tasnifin Kodu: TŞ.KB.d., Dosya No: 3764, s. 64

2 yıl önceki 2 gulamından “Salih bin Abdullah” “40” yaşında olarak kaydedilmiştir. İlginç bir şekilde 2 yıl önceki yaşı da “40” idi.

1844 yılı kaydında şeyhten sonraki resmî görevli “İmam” Ahmed Efendi nin Eş-şeyh Mehmed Efendi idi. 2 yıl önce “uzun boylu, sarı sakallı, 30 yaşında, İmam ve Hatip” olarak kaydedilen Ahmed Efendi, 2 yıl sonra, 1844’te, “orta boylu, sarı sakallı, 35 yaşında, İmam” şeklinde kaydedilmiştir. İmam Ahmed Efendi’nin 2 yıl önceki kayıta “7 yaşında Mehmed” adlı bir oğlu olduğu yazılmışken, 2 yıl sonra, 1844’te, “Mehmed” adlı oğlunun 3 yaşında olduğu ve ayrıca “13 yaşında İbrahim” adlı bir başka oğlunun daha bulunduğu ifade edilmiştir.

1844 yılındaki kayıta dikkati çeken bir başka husus ise tekkede “40 yaşında, orta boylu, kır sakallı ve Yusuf Efendi bin Mehmed” adlı bir “mek-tep hocasının” kaydedilmiş olmasıdır.

Bunlar dışında fiziksel özellikleri ile yaşları dışında haklarında herhangi bir bilgi verilmeyen 6 kişi daha kaydedilmiştir. Bu kişilerden birisi 100 yaşında olarak kaydedilen “Zenciyü’l-asl Veli Reyhan bin Abdullah”dır. Bu kişi muhtemelen yaşlı bir köle idi.

İki defterdeki bilgilerin karşılaştırılmasından bu tür defterlerdeki veriler kullanılırken çok dikkatli olunması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Özellikle yaş konusunda yapılacak istatistiksel çalışmaların büyük eksiklikler içerebileceği gözden uzak tutulmamalıdır.

Hala Sultan Tekkesi’nin XIX. yüzyıldaki nüfus durumunu gösteren son kayıt H.1264 (M.1847) yılındaki kayıttır.²⁴ Söz konusu kayıt “*Ümmül Haram binti Milhan (...) Hazretlerinin Han-kâh-ı Şerifleri*” başlığıyla kaydedilmiş olup 1844 yılı kaydının aynısıdır. Bununla birlikte farklı bazı bilgiler ilave edilmiştir. Örneğin “İmam” Ahmed Efendi bin Eş-şeyh Mehmed Efendi H.1273 (1856-1857) yılında, “mek-tep hocası” Yusuf Efendi ise H.1266 (1849-1850) yılında ölmüştür. Aynı şekilde 100 yaşında olarak kaydedilen “Zenciyü’l-asl Veli Reyhan bin Abdullah” da H.1265 (1858-1849) yılında ölmüştür. Bu bilgiler söz konusu son defterin sonraki yıllarda da işlem gördüğünü göstermektedir.

5.1833-34 Yıllarında Hala Sultan Tekkesi'nin Mali Durumu

Hala Sultan Tekkesi'nin mali durumunu ayrıntılı bir şekilde gösteren bizim görebildiğimiz ilk kayıt H.1248 (1832-33) yıllarına ait kayıtlardır.²⁵ KŞS'nde bulunan bazı kayıtlar tekkenin gelirleri konusunda kısmen fikir verirken 1832-33 yılı kayıtları tekkenin o dönemdeki mevcut mal varlığını, bunların maddî değerini ve gelirlerini göstermesi açısından son derece önemlidir. BOA tarafından yayımlanan *Osmanlı İdaresi'nde Kıbrıs* adlı kitapta Hala Sultan Dergâhı'nın 4 hane, 16 dükkân, 2 hamam, 1 mandıra ve 1687 dönüm araziye (tarla, arsa, harman, frahti, çiftlik, havlı, duhan, hasıllık) sahip olduğu belirtilmiştir.²⁶ Fakat bu çalışmada kullanılan temettuat defterindeki kayıtlara göre dergâhın sahip olduğu arazi miktarı daha fazladır.

H.1248 yılına ait kayıtlara göre tekkenin gelirleri dergâha "*amedd ü südd iden fukara-yı dervişânın nafakalarına aid ve râci*" (degâha gelen giden dervişlerin ihtiyaçlarına ait) idi. Tekkenin tekke çevresindeki emlakı 1.650 kuruş değerinde olup 330 dönüm araziye kapsıyordu. Ayrıca 300 kuruş değerinde 12 dönüm pamuk tarlası vardı. Tekkenin Tuzla kazasının köylerinde bulunan arazisi ise 284 dönüm (Mormenekşe köyünde 284 dönüm 1.420 kuruş; Celye köyünde 100 dönüm/500 kuruş) olup ayrıca Celye köyünde 500 kuruş değerinde 20 dönümlük pamuk tarlası dahi vardı. Lefkoşa'ya bağlı dağ kazasında da tekkenin arazisi vardı. Bu arazi 75 kuruş değerinde 15 dönümlük bir arazi ile 150 kuruş değerindeki 6 dönüm bahçeden oluşuyordu. Tekkenin arazisinin bulunduğu bir başka kaza Leymosun idi. Leymosun'a bağlı Asovi köyündeki 415 dönüm ve 2084 kuruşluk arazi dergâhın malıydı. Sonuç olarak tekkenin Tuzla, Lefkoşa ve Leymosun kazalarındaki toplam arazisi 5.730 kuruş değerinde 1146 dönüm araziden müteşekkildi. Ayrıca 32 dönümlük pamuk tarlası ile 6 dönüm bahçe tekkenin malıydı. Toplam arazi miktarı (1146 dönüm tarla+32 dönüm pamuk tarlası+6 dönüm bahçe 6=) 1.184 dönüm olup 6.680 kuruş değerindeydi.

Dergâhın bir başka arazisi ise Karpaz nahiyesi dahilinde bulunan Dipkarpaz köyü civarındaki Ağroya Çiftliği idi. Kayda göre söz konusu çiftlik Kıbrıs Fatihî Lala Mustafa Paşa²⁷ tarafından temlik ve Hala Sultan Zavi-

25 BOA, Fon Kodu: NL. VRD.TMT.d. Gömlek No: 16153, s. 23.

26 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayını, Yayın No: 43, Ankara 2000, s.164.

27 Defter kaydında "Kara Mustafa Paşa" yazıyorsa da söz konusu kişi "Lala Mustafa Paşa" olmalıdır. Çünkü Kıbrıs fatihî olan Lala Mustafa Paşa'dır.

yesi için vakfedilmiş olup sınırları batıda dere, kuzeyde Afendrika Manastırı dahil deniz/Karaka Burnu, doğuda deniz/Kofokya burnu ve güneyde ise kule adı verilen yere kadar uzanmaktaydı.

Zaviyenin aydınlatılmasında kullanılan kandiller için gereken yağın temini için de birçok hayırsever tarafından zeytin ağacı vakfedilmişti. Çoğu Tuzla kazası köyleri (Civisil-1, Alaterka-12, Kalavason-23, Ablanda-17, Anafodya-4, Mazato-10, Alaminyo-11, Menoyi-94, Köfünye-118, Aya Todorı-54, Maroni-64, Dohni-74, İsmader Kato-61, Tahlisyo-81, Pirka-111, Klavya-22 ve Lefkara-170) olmak üzere Dağ kazası köyleri (bera-120 ve Deftera 142) ile Lefke kazasına bağlı bir köyde (Aya Yorgi-12 köyü) zaviye kandilleri için toplam 11.650 kuruş değerinde 1.165 adet zeytin ağacı vakfedilmiş bulunuyordu.

Hala Sultan Zaviyesinin yukarıda sayılan evkafı mallarına ilave olarak ayrıca Tuzla iskelesi kasabasında toplam 1.300 kuruş (kahve dükkânı, 300 kuruş+10 dükkân 1.000 kuruş) değerinde birisi kahve dükkânı olmak üzere toplam 11 dükkânı ile Gilan kazasına bağlı Manoğri köyündeki bir değirmenin 200 kuruş değerindeki rub' hissesi bulunuyordu. Bunlardan başka Kıbrıs Muhassılı Acem Ali Ağa zaviyenin camisi için 500 kuruş değerinde 1 hamam, 300 kuruş değerinde 3 dükkân ve 25 kuruş değerinde 1 adet harabe haneyi vakfetmişti.

Ayrıca zaviye müstemilatından sayılabilecek mal ve arazi de vardı. Bu arazi ve mallar 100 kuruş değerindeki 2 dönüm bahçe, 250 kuruş değerinde kuyusuyla birlikte dolaplı havuz, 50 kuruş değerinde 1 koyun mandırası, 100 kuruş değerinde 2 adet samanlık, 3.300 kuruş değerinde 420 koyun, 3.200 kuruş değerinde 32 adet bakar/öküz, 750 kuruş değerinde 3 çift öküz ve 2.100 kuruş değerinde 7 deveden oluşuyordu. Zaviyenin tüm mal ve mülklerinin değeri ise 30.656 kuruş değerindeydi.

Osmanlı İdaresi'nde Kıbrıs adlı kitapta Hala Sultan Dergâhı'nın 4 hane, 16 dükkân, 2 hamam, 1 mandıra ve 1.687 dönüm araziye (tarla, arsa, harman, frahti, çiftlik, havlı, duhan, hasıllık) sahip olduğu yazılmış ise de incelenen temettuat defterindeki emlak ve arazisi 1.186 dönüm arazi ile 14 dükkân, 1 hamam, 1 harap hane, 1 değirmenin rub' hissesi, 1.165 adet zeytin, 1 havuz, 1 koyun mandırası, 2 ahır ve samanlık, 1 çiftlik, 420 koyun, 3 çift öküz ve 7 deveden ibarettir.

Sonuç

Müslümanların Kıbrıs'a yaptıkları ilk sefer sırasında şehit olan Ümmü Haram Binti Milhan'ın (Hala Sultan) mezarı ve türbesi Kıbrıs'ın Larnaka şehrinde bulunmaktadır. Yabancı seyyahların da ilgisini çeken söz konusu türbeye özellikle Kıbrıs'ın 1571 yılında fethinden sonra Osmanlılarca da özel bir önem verilmiştir. Birçok kişi kurduğu vakıftan Hala Sultan Tekkesi şeyhi ve diğer tekke mensupları ile misafirler için gelir tahsis etmiştir. XVIII. yüzyıl ortalarında Hala Sultan Tekkesi tamir edilmişti. Bu dönemde tekkeye gelir sağlayan kurumlar arasında Lefkoşa'daki kesimhane, mumhane ve bir berber dükkânı da vardı.

XIX. yüzyıla gelindiğinde ise Hala Sultan Tekkesi'nde (Tekke Şeyhi, ailesi ve tekkede çeşitli hizmetlerde bulunan) toplam 20 kişinin yaşadığı 1830-31 yılında yapılan nüfus sayımında kayıtlara geçmiştir. Sakinler arasında bir müezzin ile bir de meczup vardı. 1842 yılında yapılan nüfus sayımında ise tekkede yaşayan 10 kişi tespit edilmiştir. Şeyh Hüseyin Efendi'nin şeyhliği devam ediyordu. 1842 yılında türbe sakinleri içinde imam ve hatiplik görevini ifa eden bir kişi de vardı. 1844 yılındaki nüfus sayımında tekkede ikamet eden 15 kişi sayılmıştır. Bu defa kaydedilenler içinde önkilerden farklı olarak bir mektep hocasının varlığı dikkat çekmektedir.

1832-33 yıllarında yapılan bir mülk sayımında tekkenin taşınmaz malları da kaydedilmiştir. Bu tarihte tekke, Kıbrıs'ın farklı yerlerinde olmak kaydıyla, 6.680 kuruş değerinde 1.184 dönüm araziye sahipti. Tekke buna ilave olarak Dıpkarpaz köyünde bir de vakıf çiftliğe sahiptir. Ayrıca yine Kıbrıs'ın değişik köylerinde olmak kaydıyla tekkeye bağışlanmış 1.165 zeytin ağacı ile İskele kasabasında 1.300 kuruş değerinde 11 dükkân tekkenin mal varlığı arsında bulunuyordu. Tekkenin tüm gelirleri hesaplandığında tekkenin tüm mal ve mülklerinin değeri 30.656 kuruşa ulaşıyordu.

KAYNAKÇA

A.Arşiv Kaynakları. KKTc Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi

KŞS, Defter No: 16.

B.Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Fon Kodu:TŞ.KB.d., Gömlek No:40.

Fon Kodu:NFS, Dosya No:3771.

Tasnifin Kodu: TŞ.KB.d., Dosya No: 3764.

BOA, Fon Kodu: ML. VRD.TMT.d. Gömlek No: 16153.

C. Yayınlanmış Eserler

- Algül, Hüseyin , “Hala Sultan’ın şahsiyeti ve Kıbrıslı Türkler Üzerindeki Etkisi”, *Osmanlı Döneminde Kıbrıs*, (Ed:Mehmet Mahfuz Söylemez, İbrahim Apak, Halil Ortakçı), Bağcılar Belediyesi yayını, İstanbul 2016, s.442-451.
- Aslapana, Okray, *Kıbrıs’ta Türk Eserleri* (basım yeri ve tarihi yok).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayını, Yayın Nu: 43, Ankara 2000.
- Bağışkan, Tuncer, *Kıbrıs’ta Osmanlı-Türk Eserleri*, Kuzey Kıbrıs Müze Dostları Derneği Yayını, Lefkoşa 2005.
- Bahadır, Mehmet, *İslâm Fatihleri Kıbrıs’ta*, Çetin Matbaacılık, Ankara 2013.
- El-Belâzurî, *Fütûhu’l Büldân*, (Çev. Mehmet Fayda), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- Cobham, Claude Delaval, “Van Bruyn”, *Excerta Cypria: Metarials for A History of Cyprus*, Cambridge University Press, Cambridge 1908, Kraus Reprint Co. New York 1969.
- Fedaî, Harid, “Larnaka’da Bir Tamir Bir Tarih”, *Histories of Ottoman Larnaca*, (Eds. Evangelia Balta, Theoharis Stavrides, Ioannis Theocharides), The Isis Press, İstanbul 2012, s.433.
- Gazioğlu, Ahmet, *Kıbrıs’ta Türkler 1570-1878*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Lefkoşa 2000.
- Işıklı, Mehmet, “Kıbrıs Seyahatı”, *Sebilürreşad*, Cilt:11, Sayı 273, 1958, s.364-365.
- Kâtip Çelebi, *Kitab-ı Cihannüma*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2008.
- Jeffrey, George, *Historic Monuments of Cyprus*, Printed By William Archer, Government Printer, At the Government Printing Office, Nicosia 1918.
- Kıbrıs’ta Türk Eserleri*, Kıbrıs Türk Federe Devleti Eğitim, Gençlik ve Kültür ve Spor Bakanlığı Eski eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü Yayını, Lefkoşa 1982.
- Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye*, (2. Baskı), TTK Basımevi, Ankara 2002.
- Sicclair, Tom, “The Monuments of Larnaca”, *Histories of Ottoman Larnaca*, (Eds. Evangelia Balta, Theoharis Stavrides, Ioannis Theocharides), The Isis Press, İstanbul 2012, s.418-432.
- Şeyh-i Seba Cafer bin Abdürrahim’in Not Defteri*, KKTC Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi, Türkçe Yazmalar, No: M.1889.
- Tanman, M. Baha, “Hala Sultan Tekkesi”, *TDVİA*, cilt.15, İstanbul 1997, s.225-227.
- Yücer, Hür Mahmut “Kıbrıs’ta Bir Halidî-Ziyâî: Hala Sultan Türbedarı Ünyeli Musa Kâzım Efendi”, *Osmanlı Döneminde Kıbrıs*, (Ed:Mehmet Mahfuz Söylemez, İbrahim Apak, Halil Ortakçı), Bağcılar Belediyesi yayını, İstanbul 2016, s.352-374.

